

PORPHYRIOS VE İBN SİNA MANTIĞINDA TÜMELLER

İbrahim Çapak, Araştırma Yay., Ankara 2011, 173 s.

Şerefettin ADSOY*

Porphyrrios öğrencisine Aristoteles'in Kategoriler öğretisini öğretmek için beş tümelin bilinmesinin zorunlu olduğunu düşünerek 'giriş' anlamına gelen *İsagoci* eserini kaleme almıştır. Süryanice, Grekçe, Latince ve Arapça çeviri ve şerhleriyle ortaçağ boyunca büyük bir ilgi görmüş olan Porphyrios'un *İsagocisi* aslında binbeşyüz yıllık bir serüvene sahiptir. *İsagoci*'ye dair yapılan ikincil literatürle mantık ve felsefe alanında çok nadir elde edilen şöhreti kazanmış bir eserdir. Batı'da Boethius'un (480-524) Latince çevirisiyle ortaçağdaki tümeller tartışmasını başlatan *İsagoci*, İslam dünyasında da İbn Mukaffa'nın (750-815) çevirisiyle tanınan *İsagoci*, üzerine yapılan şerhler ve çalışmalarla farklı muhteva ve şekillerde yazılmış pek çok çalışmayla yakın zamana kadar bir gelenek oluşturmuştur.

İslam dünyasında hem '*İsagoci*' hem de Arapça giriş anlamına gelen '*medhal*' ismiyle benzer çalışmalar yapılmıştır. İbn Sina da '*eş-Şifa*' adlı külliyyatına '*giriş*' manasında '*Medhal*' isimli eserini kaleme almıştır.

Porphyrrios'un *İsagocisi* ile İbn Sina'nın '*el-Medhal*' isimli eserleri Mantık ve Felsefe alanında temel kaynaklar arasında yer almaktadır. İbrahim Çapak bu iki değerli eseri mukayese eden bir çalışma yapmıştır. Tanıtacağımız bu eser bir giriş, üç müstakil bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş kısmında 232'de Tyros (Sur)'da doğan 304 yılında Roma'da vefat eden Romalı ve Yeni Eflatuncu Porphyrios ile İbn Sina'nın hayat ve eserlerine dair bilgi vererek meseleye başlamaktadır.

Porphyrrios, genç yaşta açtığı okul vesilesiyle Plotinos ile tanışmıştır. Onun ders halkasına katılarak sonraki dönemlerde hocasının doktrinini açıklamak ve savunmakla yaşamına devam etmiştir. Yazar, filozofun değişik alanlara dair onlarca eserinin var olduğunu, kaynakların bilgi verdiğini belirtmektedir. Ancak söz konusu eserlerinden çok azı günümüze ulaşabilmiştir. En önemli eseri, Aristoteles'in *Kategoriler*'ini öğrenmek için beş tümelin bilinmesinin zorunlu olduğu anlayışıyla kaleme aldığı *İsagoci*'dir. Eser daha sonraki dönemlerde Organon olarak bilinen Aristo'nun mantık külliyyatının

---

* Arş. Gör., Dicle Üniv. İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi ABD (sads soyvan885@hotmail.com)

başına konulmasıyla felsefeye giriş kitabı olarak kabul görmüştür. İsağoci kelimesinin Yunanca olduğu konusunda ittifak var iken anlamının ne olduğu noktasında farklı görüşler mevcuttur.

Yazar, *İsağoci*'nin üçlü taksimle; giriş kısmında niçin yazıldığı, birinci kısımda cins, tür, ayırım, özellik ve ilintinin sırasıyla beş kısa bölüm halinde tek tek incelendiği, ikinci kısımda ise bu beş tümelin ortak ve farklı oldukları noktalar yirmi kısa bölüm halinde ele alındığını belirtmektedir.

Gerek İslam gerek Batı Hıristiyan dünyası üzerinde ciddi anlamda etkiye bulunan *İsağoci*, İslam dünyasında ilk olarak İbn Mukaffa'nın Arapçaya çevirmesiyle sonraki dönemlerde "*İsağoci*" ve "*el-Medhal*" adıyla yeni isagocilerin yazıldığına dair isim vererek tarihi bilgileri sıralamaktadır. İsim olarak İsağoci olsa da içeriklerinin farklı olmasından dolayı birbirlerinden farklılık arz ettiği, Yazar tarafından özellikle vurgulanmaktadır.

Değişik dillere yapılan çeviri ile beraber üzerine yazılan özet ve şerhlerle, *İsağoci* Ortaçağ boyunca büyük ilgi görmüştür. Bunun sonucunda ortaya çıkan ikincil literatürle mantık ve felsefe tarihinde nadir rastlanan bir yaygınlığa kavuştuğunu belirten yazar, İslam dünyasında önemli İsağoci yazılarına dair bilgi vererek İbn Sina'yı anlatmaya geçmektedir. Filozofun mantık ile ilgili kaleme aldığı *eş-Şifa*, *Necat*, *İşarat ve Tenbihat*, *Danışname-i Alai*, *Uyunu'l-hikme*, *Himektü'l-meşrikiyyin* gibi eserlerinin içeriğine kısaca değinmektedir.

Yazar özellikle *Kitabu's-şifa* olarak bilinen külliyatın başında yer alan ilki ondört, ikincisi dört fasıl olan iki makaleden müteşekkil *el-Medhal* (*Mantığa Giriş*) isimli eser üzerinde durmaktadır. Söz konusu eserin içeriği hakkında bilgi vererek filozofun, bu eseri genel olarak mantığa ve felsefeye bir giriş olarak tasarladığını belirtmektedir.

Porphyrios Mantığında Tümeller

Yazar burada filozofun *İsağoci*'yi yazmasının nedeni olarak, Aristoteles'in *Kategoriler* isimli eserinin anlaşılmasında, tanım ve kuram oluşturmada beş tümelin öğrenilmesinin gerekli olduğunu ve bunu yaparken de detaya girmeden meşşai geleneğe uygun olarak ele alacağını belirttiği düşüncesini ele almaktadır.

Yazar, *Porphyrios Mantığında Beş Tümel* başlığı altında, filozofun belirttiği metoda sadık kalarak beş tümelin daha sade bir dille anlatılmasına geçmektedir. Porphyrios, beş tümelin halk arasındaki farklı kullanımlarını da vererek, anlam farklılıklarının daha da belirginleşmesini sağlamaktadır. *Cins*: "özelde farklı olan şeylerin çokluğuna uygulanabilen asıl yüklem"; *Tür*: "aralarında zati olarak farklı terimlerin çokluğuna özsel olarak uyan yüklem"; *Ayırım*: "nitelik kategorisinde zati olarak ayrı terimlerin çokluğuna yüklenen şeydir"; *Hassa*: 'hassası olduğu şey üzerine ne eksik ne fazla eşit olarak döndürülebilir olandır'; *İlinti*: "konunun ortadan kalkmasına yol aç-

madan oluşun ve yok olan şeydir” şeklinde tanımları vermektedir. Yazar filozofun vermiş olduğu tanımların yanında sonraki dönemlerde yapılan yeni kullanımları ve bunlara yapılan eleştirilere de yer vermektedir. Ayrıca beş tümelin tanımını yaparken her birine ayrı ayrı örnekler vererek konunun somutlaşmasını sağlamaktadır.

Porphyrios, *İsagoci* eserinde “*Beş Tümel Arasındaki Ortaklık Ve Farklılıklar*” başlığında ele aldığı konuları yazar burada başlık adına ve sıralamasına sadık kalarak beş tümel arasındaki ilişkiyi şu ara başlıklar altında oldukça öz ama bir o kadar da net bir şekilde ele almaktadır.

- Cins ile tür arasındaki ortak yönler ve farklar
- Cins ile ayırım arasındaki ortak yönler ve farklar
- Cins ile özellik arasındaki ortak yönler ve farklar
- Cins ile ilinti arasındaki ortak yönler ve farklar
- Ayırım ile tür arasındaki ortak yönler ve farklar
- Ayırım ile özellik arasındaki ortak yönler ve farklar
- Ayırım ile ilinti arasındaki ortak yönler ve farklar
- Tür ile özellik arasındaki ortak yönler ve farklar
- Tür ile ilinti arasındaki ortak yönler ve farklar
- Özellik ile ayrılmaz ilinti arasındaki ortak yönler ve farklar
- Özellik ile ilinti arasındaki ortak yönler ve farklar

İbn Sina Mantığında Beş Tümel

Yazar, İbn Sina’nın mantık ile ilgili eserlerinde belli oranda beş tümele yer verdiğini ancak burada *Medhal* adlı eserini dikkate alarak konuyu ayrıntılı olarak ele alacağını belirtmektedir. İbn Sina’nın beş tümel olarak kabul ettiği cins, tür, ayırım, özellik ve ilinti üzerinde durmadan önce tekil tümel lafzın zati ve arizi oluşunu ele almaktadır. Daha sonra filozofun konuyla ilgili olarak sorulabilecek dediği soruları dikkate alarak, mahiyete delalet eden zati ile varlığa delalet eden zati üzerinde durmakta ve bunlara dair bazı örnekleri değerlendirmektedir. Yazar bunun hemen ardında, İbn Sina’nın, mutabakat, tazammun ve iltizam gibi üç farklı şekilde ele aldığı “*delalet*” konusunu ele alarak beş tümele giriş yapmaktadır.

İbn Sina’ya göre tümel, zati olan her lafız ya daha genel mahiyete delalet eder ve cins adını alır ya daha özel mahiyete delalet eder ve tür adını ya da bir varlığa delalet eder ve ayırım (*fasıl*) adını alır. Tümel arizi lafız ise ya yüklendiği şeye özgü olur ve özellik (*hassa*) ya da yüklendiği şey ile başka şeyler arasında ortak bir vasıf olur ve ilinti (*genel araz*) adını alır. Dolayısıyla Porphyrios gibi onun da beş tümeli cins, tür, ayırım, özellik ve ilinti olarak kabul ettiğini belirten yazar, filozofun meşşailerin yolunu takip ederek her birini ayrı ayrı ele alırken bazı noktalarda ayrıldığını ifade etmektedir. Bu düşünceyle yapılan tanım ve değerlendirmelerle eleştiride bulunmaktan da geri kalmamaktadır.

İbn Sina'nın, cins ve tür'ün, mantıkçıların bugün kullandıkları anlamdan daha farklı olarak eski Yunan'da kullanımlarının var olduğunu ve bu kullanımların neler olduğunu farkında olduğunu belirten yazar, filozofun bunları ayrıca sıraladığını da ifade etmektedir. Filozof cins ile bağlantılı olarak tanım ve betime de kısaca değinip cins ile ilgili bir takım şüphelere dikkat çekmektedir. Daha sonra türe yönelik yapılan betimlemeleri ele almaktadır. Söz konusu betimlemelerde ne gibi hatalar yapıldığını belirttikten sonra eleştirisini de yapmaktadır. Özellikle Porphyrios'un beş tümele yönelik yaptığı tasvir ağacında, bir yönüyle, melekleri dikkate almadığından ya da bu taksimin melekleri içermeye uygun olmadığından dolayı eleştirmektedir.

İbn Sina beş tûmelin bir kısmının doğal bir kısmının mantiki ve bir kısmının da akli kabul edildiğini ifade etmektedir. Ona göre bazen bunların bir kısmı çokluktan önce bir kısmı çokluktan sonra bir kısmı çokluktur. Beş tûmelin doğal, akli ve mantiki oluşlarının incelenmesinin cins ve türün incelenmesi ile bağlantılı olarak ele alındığını ifade eden İbn Sina, bu konuda kendisinden öncekilere muhtemelen Porphyrios'a uyacağını ifade etmektedir. Beş tûmelin doğal, akli ve mantiki oluşunu, canlı örneğinden hareketle izah etmeye çalışan İbn Sina, canlı örneğini sadece cins bağlamında ele almakta diğer tûmelerin doğal, akli ve mantikiliklerine örnek vermemektedir.

Filozofun beş tûmel hakkında ayrıntılı bilgilere yer verdiğini belirten Yazar, ikinci makalede Porphyrios'ta olduğu gibi beş tûmel arasındaki ortaklık ve farklılıkları ele aldığını ve ele alırken de Porphyrios'un yöntemini kullandığını belirtmektedir. İbn Sina, bu konuda Porphyrios'u takip ederek, beş tûmelin durumu hakkında ayrıntılı olarak yaptığı açıklamaların anlaşılması durumunda, zeki kimselere beş tûmel arasındaki ortaklık ve farklılıkları anlatmaya gerek olmayacağını ifade etmektedir. Ancak mantığa giriş kitaplarında bunları anlatmak adet olduğundan İbn Sina da bu hususta önceki mantıkçıların izinden ayrılmak istemediğinden ötürü böyle davrandığı Yazar tarafından vurgulanmaktadır. Ardından İbn Sina'nın beş tûmelin birbirleriyle olan ilişkilerine dair konusuna geçmektedir.

Porphyrios ve İbn Sina'ya Göre Beş Tûmelin Karşılaştırılması

Yazar bu bölümde Porphyrios ve İbn Sina'nın beş tûmel hakkındaki görüşlerini karşılaştırmaktadır. Karşılaştırmayı yaparken mümkün olduğu kadar filozofların benzer ve farklı görüşlerine dikkat çekmektedir.

Yazar, Porphyrios'un, Aristo'nun kategoriler öğretisini öğrenmek için beş tûmeli bilmenin gerekli olduğunu ve bu sebeple beş tûmeli konu edindiği *İsagoci* adlı eseri kategoriler adlı esere giriş olarak yazdığını ifade etmektedir. Filozof bu eseri kaleme alırken meşşai felsefeye uygun olarak çok kısa ve filozofların görüşlerine derinlemesine değinmeden incelemektedir. İbn Sina'nın, el-*Medhal* isimli eserinde beş tûmel üzerinde durmadan önce "*tekil tûmel lafzın zati ve arizi oluşu*" üzerinde durduğunu belirtmektedir. Filozofa

göre zati ve arızı kavramları bilmek beş tümel öğrenmeyi kolaylaştırır. İbn Sina, beş tümelde cins, tür ve ayırım zati iken özellik ve ilinti arızı olduğunu kabul etmekle beraber beş tümel ile bağlantılı olarak mutabakat, tazamun ve lüzum olmak üzere üç çeşidi olan delalet konusuna da dikkat çekerek ayrı ayrı örnekler vermektedir.

Her iki filozof da beş tümelin birbirleriyle olan ilişkilerindeki ortak ve farklılıklarını dikkate alarak karşılaştırırken Porphyrios'un bunları oldukça kısa bir şekilde incelemesine mukabil İbn Sina bazı konuları daha ayrıntılı olarak incelemektedir.

Yazar her iki filozofun görüşlerini “beş tümel” ve “beş tümel arasındaki ilişkiler” olmak üzere iki temel başlık halinde karşılaştırmaya çalışmaktadır. Beş tümel başlığı altında her iki filozof da beş tümel üzerinde durarak bunların tanımlarını vermekte ve söz konusu kavramların daha iyi anlaşılması için her biri ile ilgili örnekler üzerinde durmaktadırlar. İbn Sina, beş tümel ile ilgili olarak çoğunlukla Porphyrios'un görüşlerine yer vermekte daha sonra da onun görüşlerine katılıp katılmadığı noktalara dikkat çekmektedir.

Yazar “Beş Tümelin Ortak Karakterleri Üzerine” başlığı altında, Porphyrios'un ele aldığı her bir tümelin diğeri ile önce ortak, sonra da farklı yönlerini ele almaktadır. Filozofun bunları ele alırken önce genel olarak, ortak ve farklı yönlerine daha sonra da ikili bir şekilde beş tümel ayrıntılı olarak ele almaktadır. İbn Sina'nın da beş tümel hakkında ayrıntılı bilgilere yer verdikten sonra, Porphyrios'ta olduğu gibi, ikinci makale başlığı altında beş tümel arasındaki ortaklık ve farklılıklara dikkat çektiğini belirtmektedir. Onun, beş tümel arasındaki ortaklık ve farklılıkları ortaya koyma noktasında Porphyrios'un yöntemini kullandığını ayrıca vurgulamaktadır. Bu anlayışla her iki filozofun beş tümel arasındaki ortaklık ve farklılıkları incelenmeye çalışan yazar, İbn Sina'nın genel itibarıyla Porphyrios'u takip etmekle beraber zaman zaman Porphyrios'un üzerinde durmadığı noktalara da dikkat çektiğini ve Porphyrios'u bazı noktalarda da eleştirdiğini belirtmektedir.

Sonuç bölümünde Yazar, Porphyrios'un ‘İsagoci’ ve İbn Sina'nın ‘Medhal’ adlı eserlerinde beş tümele dair ortak ve farklı görüşlerini maddeler halinde kısaca sıralayarak eserine son vermektedir.

Yazar, farklı iki milletten olan iki filozofun eserlerini, herhangi bir etki ya da duygu altında kalmadan ama bunların da farkında olarak tamamen ilim kaygısıyla ele almaktadır. Eser bir filozofun farklılığı ya da üstünlüğünü ortaya koyup diğeri de aşağılama anlayışından tamamen uzak olarak kaleme alınmıştır. Buna karşılık bin yılı aşkın olarak ele alınan konunun zamanla ne derece önem kazandığı ve ne gibi tartışmaları içerisinde barındırdığı noktasında meraklısına oldukça tatminkâr bilgiler sunmaktadır. Yazar her iki filozofun görüşleri arasındaki paralellik ve farklılıkları çok iyi yakalamış olarak eserini okuyucusuna sunmakla beraber her iki filozofun beş tümel hakkındaki görüşlerinin bir analizini de takdim etmektedir. Yazar'ın, çalış-

masında tamamen birincil kaynaklardan faydalanmış olması çalışmasına haklı ve farklı bir değer kazandırmıştır. Genel kabule göre her ne kadar beş tümel mantığın konusu olarak kabul görse de bu eserle gerek bu alanda ve gerekse diğer alanlarda çalışma yapan ve yapacaklara doyurucu bilgi sunmakla beraber bir yol haritası da vermektedir.